

İlahə İSRAFİLOVA

Ü.Hacıbəyli adına BMA-nın doktorantı və elmi işçisi

Elmi rəhbər: fəlsəfə üzrə elmlər doktoru, professor Gülnaz Abdullazadə

Ünvan: Bakı ş, Ş.Bədəlbəyli küç. 98

E-mail: ilaha.qismat@mail.ru

ŞAMAXIDA ETNOMUZIKOLOJİ EKSPEDİSİYA

Xülasə: *Məqalə Azərbaycanın bölgələrində aparılmış etnomuzikoloji araşdırmalar və onların əhəmiyyətindən bəhs edir. Müəllif oxucunun diqqətini 2019-cu ilin iyul ayının 4-də Azərbaycanın Şamaxı bölgəsində aparılmış ekspedisiyaya yönəlmişdir. Məqələdə Bakı Musiqi Akademiyasının elmi tədqiqat laboratoriyasının bir qrup əməkdaşı tərəfindən aparılmış ekspedisiyanın detalları açıqlanmış, toplanmış materiallar haqqında məlumat verilmişdir.*

Açar sözlər: *ekspedisiya, folklor, aşiq, Şamaxı*

Azərbaycan musiqi mədəniyyəti olduqca qədim tarixə əsaslanır. Şifahi ənənəli professional musiqi mədəniyyətinə malik olan xalqımız özündən sonrakı nəsillərə zəngin musiqi irsi buraxmışdır ki, onu qorumaq, dəyərləndirmək, daha da zənginləşdirmək gənc nəslin öhdəsinə düşmüşdür. Nəzərə alsaq ki, indiyədək var olan irsimiz bizə şifahi olaraq gəlib çatmışdır, məhz bu baxımdan musiqi sahəsinin hər bir professional nümayəndəsi usanmadan bölgə-bölgə bu incilərin sorağına çıxmalıdır. Zəngin milli mədəniyyətə malik Azərbaycanın hər bölgəsi ayrı-ayrılıqda sanki folklor, musiqi mənbəyidir. Təsəffü deyil ki, Azərbaycanda ilk dəfə Üzeyir bəy Hacıbəylinin qoyduğu möhkəm bünövrəyə əsasən keçmiş Konservatoriya və indiki Bakı Musiqi Akademiyasının aparıcı müəllim, seçilmiş tələbə heyətindən ibarət vaxtaşırı ekspedisiyalar təşkil olunur.

Üzeyir Hacıbəyli, Müslim Maqomayev, Asəf Zeynalı, Tofiq Quliyev, Qara Qarayev, Cövdət Hacıyev, Əşrəf Abbasov, Səid Rüstəmov, Zakir Bağirov, Süleyman Ələsgərov daha sonralar Ramiz Zöhrabov, Məmmədsaleh İsmayılov, Bayram Hüseynli, Əhməd İsazadə, Gülnaz Abdullazadə, Fəttah Xalıqzadə, Ariz Abduləliyev, Rauf Bəhmənli və b. görkəmli bəstəkar, musiqişünasların yolunu davam etdirməklə milli folklorumuzun daha da dərinə, əhatəli öyrənilməsinə, həmçinin gənc nəslin bu sahəyə olan marağının artırılmasına xidmət etməkdədirlər. 1932-ci ildə SSRİ xalq artisti Bülbülün iştirakı ilə təşkil olunmuş “Elmi-tədqiqat kabineti”nin adları çəkilən nümayəndələrinin əməyi nəticəsində ərsəyə gəlmiş xalq rəqsləri, xalq mahnılarından ibarət antologiyaları, Səid Rüstəmovun, Tofiq Quliyevin, Məmmədsaleh İsmayılovun hazırladıqları məcmuələri aktuallığını itirməyib.

Bu gün də Azərbaycanın rayon və kəndləri qarışbaqarış gəzərək dildən-dilə yayılmış bayatı və el nəğmələri toplanmaqda, nota köçürülərək milli folklorun qızıl fondunda qorunmaqdadır. Təbii ki, bizim xalq mahnısı adlandırdığımız nəğmələrin də müəyyən bir bəstəkarı olub. Lakin, qədim dövrün məhdud imkanları musiqinin nota yazılması, qorunub saxlanması tələblərinə cavab verə bilmədiyindən, onlar “xalq mahnısı”, “xalq rəqsi” adı altında cəmləşib.

Elmi ekspedisiya keşməkeşli yollar, müxtəlif çətinliklərlə üzləşsə də bu istiqamətdə illərlə çalışaraq isti, soyuq demədən bölgə-bölgə gəzərək səfərlərdə can qoymuş, bu

işə könül vermiş alim tədqiqatçılarımız da az deyil. Sözügedən sahə üzrə AMEA-nın Folklor İnstitutunun, Üzeyir Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının, Azərbaycan Milli Konservatoriyasının professor, müəllim və tələbə heyətinin fasiləsiz səmərəli fəaliyyətini xüsusi vurğulamalıyıq. Azərbaycan Respublikasının əməkdar incəsənət xadimi, BMA-nın elmi-tədqiqat işləri və yaradıcılıq işləri üzrə prorektoru, fəlsəfə elmləri doktoru, professor Gülnaz Abdullazadə bu sahənin aparıcı şəxsiyyətlərindəndir. Onun rəhbərliyi ilə 1992-ci ildən Bakı Musiqi Akademiyasının nəzdində elmi laboratoriya fəaliyyətə başlamış, müxtəlif regionlara ekspedisiyalar təşkil olunaraq gənc tələbələrin bu sahəyə maraq və diqqətinin artırılması yönündə önəmli işlər aparılmışdır. Zamanla bu laboratoriya daha da təkmilləşərək ətrafına bir çox görkəmli elm xadimlərini – S.Abdullayeva, M.Kərimov və b. alimləri, gənc tədqiqatçıları toplamışdır.

Hazırda “Şifahi ənənəli Azərbaycan professional musiqisi və onun yeni istiqamətlərinin tədqiqi: Orqanologiya və Akustika” elmi tədqiqat laboratoriyası adı altında fəaliyyət göstərən şöbəyə dosent, sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru Nuridə xanım İsmayilzadə rəhbərlik edir. O, fəaliyyətini genişləndirir və əməkdaşların yaradıcı imkanlarını mənəvi stimullaşdırır. Xalqımızın dəyərli irsinin axtarışına qalxmaq və onu yenidən dirildərək gələcək nəsillərə ötürmək istəyini onun peşəkarlığı, həmçinin vətənpərvərlik ruhunun coşğunluğu ilə əlaqələndiririk.

04 iyul 2019-cu ildə professor G.Abdullazadə və BMA-nın elmi tədqiqat laboratoriyasının müdiri N.İsmayilzadənin başçılığı ilə Azərbaycanın Şamaxı bölgəsinə daha bir dəyərli ekspedisiya keçirildi. Ekspedisiya heyətinə BMA-nın humanitar elmlər kafedrasının müdiri, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor Tərlan Quliyev ilə yanaşı laboratoriyanın elmi işçiləri – xalq artisti, dosent Zümrüd Məmmədova, dosent, aparıcı elmi işçi Ariz Abduləliyev, elmi işçilər Rauf Bəhmənli, Aynur Çələbiyeva, bəstəkar, doktorant İlahə İsrailova və BMA-nın magistrantı Fərhad Ələkbərov daxil idi. Onu da qeyd etmək ki, bu ekspedisiya 2000-ci illərdən bu günə qədər BMA-nın təşkilatçılığı ilə Şamaxı bölgəsinə edilən sayca ikinci səfərdir. Övvəlki ekspedisiya 26 may 2004-cü ildə Məlhəm kəndində baş tutmuşdu.

Şəkil 1: soldan sağa doğru Aşıq İxtiyar Qocayev, xalq artisti Zümrüd Məmmədova, Antik Seyidov (nağara), Aşıq Ağamurad İsrailov

Ekspedisiya çərçivəsində ilk olaraq qonaqları Şamaxı Rayon İcra Hakimiyyəti başçısının müavini İctimai-siyasi və humanitar məsələlər şöbəsinin müdiri Gülnisə Ələkbərova və Şamaxı Mədəniyyət Mərkəzinin rəhbəri Rafael Tağızadə qarşıladı. Daha sonra Şamaxı rayon Mədəniyyət Mərkəzində bu regionun seçilən sənətkarı ilə tədqiqatçılar arasında görüş oldu. Heyəti Aşıqlar Birliyinin Şamaxı bölgəsi üzrə rəhbəri Əliyəqub İsrailov salamladı və sənətçiləri qonaqlara təqdim etdi. İştirakçılar arasında AMEA-nın Folklor İnstitutunun böyük elmi işçisi Elçin Qaliboğlu da var idi. O, son illərdə Şamaxı musiqi mədəniyyətinin inkişafı istiqamətində baş vermiş önəmli məqamlar, həmçinin Folklor İnstitutunun bu mövzuda apardığı araşdırmalar haqqında danışdı. Şirvan bölgəsinin görkəmli zurna, balaban ustadı Əli Kərimovun fəaliyyətindən danışaraq onun ifalarından ibarət CD diskin tarixçəsi və eyni mövzuda kitab haqqında tədqiqatçıları məlumatlandırdı. Aşıqlar Birliyinin Şirvan bölgəsi üzrə katibi aşıq Ağamurad İsrailov çıxışı zamanı aşıq sənətinin bəzi məqamlarını həm nəzəri, həm də praktiki şəkildə nümayiş etdirdi. Şirvan ənənələrinə xas olaraq kollektiv ifa (ənənəvi ansambl – balaban, qoşanağara, nağara və aşıq) zamanı aşıq Ağamurad musiqi nümunələrini rəqs edərək, dinamik hərəkətləri ilə də zənginləşdirdi. Tədqiqatçıları maraqlandıran sualları böyük ustalıqla cavablandıran sənətkar bir çox fikirlərə aydınlıq gətirməklə yanaşı, sadəcə aşıq sənətinin davamçısı olmaqla kifayətlənmədiyini, eyni zamanda bu köklü sənətin dərin bilicisi olduğunu göstərdi. Onun zəngin biliyi təkcə Şirvan aşıq mühiti ilə məhdudlaşmayıb digər bölgə sənətçilərinin fəaliyyətini də əhatə edirdi.

AMEA Folklor İnstitutunun Aşıq Yaradıcılığı şöbəsinin müdiri, əməkdar mədəniyyət işçisi Elxan Məmmədli belə yazmışdır: “Aşıq Ağamurad bir çoxları kimi, təkcə Şirvan aşıq məktəbinə məxsus olan hava və havacatlarla kifayətlənməyib, qərb aşıq məktəbinin havacatlarına da kifayət qədər bələddir. Dəfələrlə Ağamuradın “Gödək donu”, “Orta sarıtel”, “Baş sarıtel”, “Mirzəcanı”, “Dübeyt”, “Qaraçı”, “Qəhrəmanı” və s. havaları mükəmməl şəkildə ifa etdiyinə şahidi olmuşam” [2, s. 6].

Ekspedisiya görüşü zamanı da sazəndə dəstəsi ilə əsl Şirvan aşıq məktəbini təmsil edən, öz ustalığını nümayiş etdirən aşıq Ağamurad İsrailovun və tələbəsi aşıq Rza Məmmədovun ifasından “Güllü qafiyə”, “Şəmsiqəmə”, “Əli icadi” peşrovları, “Koroğlu” gözəlləməsi, “Qocaman-Peyvənd” şikəstə və s. nümunələr video görüntüyə alındı. Aşıqların ifaları arasında peşrov janrı çoxluq təşkil edirdi. “**Peşrov** – aşıq musiqisində “Peşrov” adlı hava mövcuddur. Mənası – giriş, başlanğıc, öndə, qabaqda gedən deməkdir. Hər bir muğam, dəstgahdan əvvəl çalınan instrumental müqəddimə. Şirvan aşıq mühitində məclis peşrovla açılır. Şirvan aşıq havalarından bir neçəsinin adları – “Eyvaz peşrovu”, “İbrahim peşrovu” və s.” [4, s. 82].

Təqdim olunan “Qobustanı” (başqa adı – Yekbəh) şikəstə nümunəsi balabanın solosu ilə digərlərindən seçilirdi. Burada sazın rolu nisbətən az idi. Həmçinin, Aşıq Ağamurad və aşıq Rzanın qarşılıqlı deyişməsi, balabanın sazla melodik dialoqu, aşıqların ritmik nömrədəki rəqsləri Şirvan məktəbi ənənələrinin şərəflə davam etdirildiyini göstərir. Yaddaqalan məqamlardan biri də Şamaxıda yaşayan Göyçə aşıq mühitinin istedadlı nümayəndəsi olan aşıq Qocayev İxtiyarın çıxışı oldu. “1988-ci ildə o, qaçqın kimi Azərbaycana gəlmişdir və indi Şamaxı rayonunda yaşayır. İxtiyar Qocayev gözəl səsə malikdir və onun ifa tərzii özünəməxsusdur” [3, s. 83]. Aşıq İxtiyarın çıxışı ilə səhnədə iki fərqli bölgə aşıqlarının ifasına şahid olmaq ekspedisiya iştirakçıları üçün

hər iki bölgə aşığı arasında açıq-aydın müqayisəli təhlil aparmaq üçün gözəl fürsət idi. Aşiq İxtiyar Şamaxı aşiq məktəbinin təsiri altında olsa da onların oxu tərz, diksiya fərqi ifa zamanı bir-birindən seçilirdi. “Şirvan aşiq məktəbini istisna etməklə Azərbaycanın Qərb bölgələrindəki aşiq məktəblərində ifa olunan aşiq havalarında eyni hava daxilində şeir mətninə uyğun olaraq ritmik ölçü zaman-zaman dəyişir, məsələn: 6/8; 5/8; 7/8 və s.” [1, s. 9]. Aşiq İxtiyarın ifasında Şirvan musiqi nümunələri qərb bölgəmizin oxu tərz, ilə mükəmməl vəhdətdə təzahür edir.

Bildiyimiz kimi, qədim tarixə əsaslanan aşiq sənəti məhz ifa, müşayiət tərzinin zənginliyi, xoreoqrafik hərəkətlərdən istifadə, ansamblı daxil edilən alətlərin ifa zamanı fəal rolu və b. fərqlinə görə bölgələr üzrə qruplara bölünərək təhlil olunur. “Azərbaycan aşiq sənətinin çoxsaylı lokal ocaqlarını nisbətən iri Şirvan (Şərq), Gəncəbasar və Borçalı (Qərb), eləcə də bir sıra İran Azərbaycanı, Təbriz, Qaradağ, Urmiya, Savə, Zəncan (Cənub) aşiq məktəb və mühitlərində birləşdirmək olar” [3, s. 23].

Ekspedisiya çərçivəsində araşdırmaçılar Rasim Ələsgərov (balaban), Firudin Əkbərov (balaban), Antik Seyidov (nağara), Bəhruz Dadaşov (zurna, balaban), Şöhrət Əliyev (nağara), Rauf Fətəliyev (qoşanağara) kimi Şirvan bölgəsinin aparıcı sənətkarları ilə yaxından tanış olma və onların ifasını dinləmək imkanı əldə etdilər. Nəticədə ekspedisiya nümayəndələri günümüzdə Şamaxının aparıcı ifaçılarının adlarını, onların ifalarındakı qədim nümunələri laboratoriyamızın tədqiqat külliyyatına əlavə edərək milli arxiv xəzinəmizi daha da zənginləşdirdilər. Yalnız Şirvan aşiq mühitinin janrı olan peşrovlar – “İbrahimi”, “Güllü-qafiyə”, həmçinin “Qədim” şikəstə (digər adları ilə: Qocaman, Peyvənd), “Çığdan çıxmaz” şikəstə kimi nümunələri dinlənilirdi. İki bölgə aşığını bir səhnədə izləməklə onlar arasındakı fərq daha yaxşı aydınlaşdırıldı.

Şəkil 2: Soldan sağa doğru ayaqlaşanlar - BMA-nın elmi tədqiqat laboratoriyasının elmi işçisi Rauf Bəhmənli, Aşiq Ağamurad İsmayilov, elmi işçi, bəstəkar İlham İsmayilova, professor Gülnaz Abdullazadə, elmi laboratoriyamızın müdiri, dosent Nuriddə İsmayilzadə. Yuxarıda Antik Seyidov (nağara), Rasim Ələsgərov (balaban)

Ekspedisiyanın sonunda heyət Şamaxının VIII əsrə aid ən qədim məbədlərindən olan “Cümə” məscidini ziyarət etdi. Bu məkanın sehrli abu-havası, əzəməti, tarixi və eyni zamanda müasirliyi, 2013-cü ildə aparılan yenidənqurma işlərindən sonrakı səli-qəsi ilə tanış oldular.

Təbii ki, səfərdən sonra əməkdaşlar ekspedisiyanın ikinci mərhələsinə qədəm qoyur. Bu haqda məqalələr yazılır, toplanmış materiallar emal edilir, nota yazılır, də-rindən tədqiq olunur və tarixin səhifələrinə əlavə edilir. Xalqın mədəni irsinin qorun-ması və gələcək nəsillərə ötürülməsinə xidmət edən bu əvəzsiz təşəbbüsün davamlılı-ğını, ekspedisiya ənənələrinin hər zaman yaşadılmasını arzu edirik.

ƏDƏBİYYAT:

1. Atayev F. Muğam və aşiq sənətinə dair bəzi paralellər. // “Konservatoriya” jurnalı 2015, N-2, s. 5-10
2. Bahadırqızı Y. Mən Muradlar Övladıyam. B.: 2012, 320 s.
3. Bağirova S.Y. Azərbaycan Aşıqları. B.: Golden book. 2009, 125 s.
4. İzahlı Saz-Söz Lüğəti. B.: Elmin İnkişafı Fondu, 2015, 215 s.

Илаха ИСРАФИЛОВА

Докторант БМА им. У. Гаджибейли
Научный сотрудник исследовательской лаборатории

ЭТНОМУЗЫКОЛОГИЧЕСКАЯ ЭКСПЕДИЦИЯ В ШАМАХЫ

Резюме: Представленная статья посвящена этнографическим экспедициям по районам Азербайджана. Специальное внимание уделяется последней научно-практической экспедиции ряда сотрудников БМА им. У.Гаджибейли в Шамахинский район республики. Автор подробно освещает итоги экспедиции, описывает собранные образцы ашугского искусства, рассказывает о сегодняшней деятельности шамахинских ашугов.

Ключевые слова: экспедиция, фольклор, ашуги, Шамаха

Ilaha ISRAFILOVA

Doctoral candidate of BMA named after U. Hajibeyli,
Researcher in the Laboratory

ETHNOMUSICOLOGICAL EXPEDITION IN SHAMAKHI

Summary: In the article tells about the series of ethnographical expeditions in different regions of Azerbaijan. This article describes last ethnomusicological expedition which was organized in Shamakhi. A specially emphasis had been made on performance Shamakhi ashugs - Aghamurad Israfilov, Rza Mammadov, Ikhtiyar Khojaev and other performances.

Keywords: ashug music, folk expedition, Shamakhi music, traditions, performance, folk music

Rəyçilər: sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Nuridə İsmayılzadə;
sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru Mehparə Rzayeva